

Transkribering: Motverka rasism i skolan - försvara åsiktsfrihet och stå bakom värdegrunden

Lista över medverkande

HW: = Hugo Wester

CS: = Christer Siljeström

AV: = Anna Vide

MP: = Mikael Pettersson

Intro: Välkommen till Skolverkets poddradio, tema motverka rasism och främlingsfientlighet. Det här samtalet är ett exempel på hur man kan prata om frågan. Lyssna och fortsätt diskutera på er skola.

HW: Välkomna till Skolverkets poddradio om arbetet mot rasism och främlingsfientlighet i skolan. Idag ska vi tala om att försvara yttrandefriheten och samtidigt stå upp för värdegrunden. Med mig idag så har jag...

CS: Ja jag heter Christer Siljeström jag är gymnasielärare i samhällskunskap, geografi och sociologi. Jag jobbar på Rudbecksskolan i Sollentuna.

AV: Anna Vide, jag arbetar som undervisningsråd på Skolinspektionen och har en lång bakom i skolvärlden. Jag har också arbetet med projekt som handlar om just de här frågorna.

MP: Ja och så Mikael Pettersson, jag är rektor idag men SO-lärare sedan tidigare och har författat en del läromedel.

HW: Välkomna ska ni vara. Rasism och främlingsfientlighet det är ju oförenligt med skolans värdegrund. Och i läroplanen så står det att man ska möta uttryck av främlingsfientlighet och intolerans med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser. Vi utgår alltid från ett konkret scenario i de här poddradioavsnitten, och idag handlar alltså scenariot om det här med att försvara yttrandefriheten och stå upp för värdegrunden. Litegrann det här spänningsfältet då mellan tänka rätt, tänka fritt. Scenariot är det här – en elev är aktiv i en extrem nationalistisk grupp som vill stoppa invandringen av alla människor utanför Norden, eller utanför Europa. Flera andra elever i klassen tycker att såna här åsikter behöver förbjudas. Anna vad tänker du om scenariot?

AV: Jag tänker att det är intressant ur flera aspekter. Dels tror jag att det här händer, och dels har ju den här skolan fördelen att det ligger på bordet, det är öppet. Här finns det en elev

som står för någonting, och elever som står för att man ska förbjuda den här elevens åsikter. Och jag tycker det är intressant att både vad den eleven står för och tanken att man kan förbjuda åsikter, och att den här skolan har lyckats med att få upp det på bordet ger ju goda förutsättningar för att arbeta med det.

HW: Just det, för det är inte alla gånger som man faktiskt vet om att det kanske är just såhär som det pågår.

AV: Nej det är ju nästan ett privilegium när det råkar hända i klassrummet för då får man möjligheten att arbeta med det.

HW: Mmm... Mikael vad tänker du om scenariot? Är det ett relevant scenario tycker du?

MP: Jag tycker att det är ett relevant scenario. Kanske lite tillspetsat, men jag tror ju faktiskt att alla åsikter finns och då är det faktiskt bra att de kommer fram så att man kan diskutera dem. Och bara det att en elev vågar uttrycka en sån här åsikt gör ju att det kan finnas en god grund för en bra diskussion. Och jag tycker att man ska ta tillfället i akt då när det är en fråga som suger till i maggropen. Då ska man passa på.

HW: Men vi ser ju ändå i olika rapporter och studier att det också blir utmaningar för skolans personal, och kanske i synnerhet lärare i form av det här med att leda de här samtalen. Ibland ser man i studier att lärare också backar ibland när man känner utmaningar i att hantera de här situationerna av olika skäl så. Men vilka utmaningar ser ni att skolan har då utifrån ett sånt här scenario? Vad säger du Christer?

CS: Ja jag tänker att det är en utmaning och att därför är det så viktigt att ta den utmaningen. Och jag tänker att jag som lärare står ju för skolans värdegrund. Jag ska förmedla en demokratisk världssyn och jag fostrar demokratiska medborgare om man så säger. Då är det väldigt viktigt att jag står upp för det som är mänskliga rättigheter, och kanske inte minst för tredje part. Alltså den som sitter där i klassrummet och inte vet vad de ska tänka och tycka. Och yttrandefriheten också är väldigt mycket att värna minoritetens rättigheter. Att visst du ska få säga vad du vill, men yttrandefriheten kommer också till därför att vi ska kunna kritisera överheten och makten uppåt, inte egentligen för att vi ska kunna sparka neråt. Det är en utmaning då hur jag möter den här eleven, hur jag kan prata med mina kollegor om att vi kan så ett för.

HW: Att värna värdegrunden, att inte backa för skolan är inte värdeneutral. Att också problematisera kring yttrandefriheten liksom inte den här föreställningen – luften är fri, att man liksom bara för att det är yttrandefriheten så har man inte rätt att kränka liksom sådär medvetet.

CS: Mmm...

HW: Ja och också kopplingar till det här med att bredda förståelsen och jobba med källkritik

och var vi får vår information ifrån. Ja vad ser ni andra för utmaningar som skolan har och läraren har i den här situationen?

AV: Jag ser, jag håller med om allt som du säger, det är jätteviktigt. Men jag tänker också att det finns en tendens i samhället idag att allting ska gå så snabbt. Värdegrunden måste försvaras hela tiden, kontinuerligt varenda dag i skolan. Och att påverka vilken värdegrund en elev har, det är inte quick fix utan det handlar om ett långsiktigt arbete. Så när man hör det här caset så ser man situationen framför sig, den lektionen. Men det handlar inte bara om en lektionen, utan det handlar om – vad har skolan för långsiktigt arbete? Ser man värdegrunden som någonting som man arbetar med på temadagar? Man kanske har livskunskap eller hur man nu har lagt upp arbetet. Då kan det vara väldigt svårt. Men om det här arbetet ses som en del som skolans totala arbete och genomsyrar verksamheten hela tiden, inte bara på SO-lektionerna utan Matte och fysik och så vidare, då tror jag att det finns större möjligheter att nå framgång. I alla fall tänker jag att inte se det som quick fix, låta det här arbetet genomsyra verksamheten hela tiden, och se till att de vuxna tar ansvar för det arbetet, det tycker jag är centralt.

MP: Jag tänker mycket på det här också att om man utgår från det här scenariot så måste man också möta eleven där den står, och vad den säger är inte alltid vad den menar, eller var den står. Utan jag tror att man har en uppgift där som lärare att faktiskt förstå – vad står det här för? Är det en positionering gentemot en grupp? Är det ett liksom identitetssökande? Är det provocerande? Är det en fråga eller tycker man det här på riktigt? Och lite beroende på vad man liksom lyckas klura ut där så får man väl ta insatserna därefter skulle jag vilja säga. Hur som helst tror jag det är viktigt att inte valla in elever i olika fack. Jag tänker mycket på det här till exempel med språkbruket blir viktigt. Alltså liksom vem identifierar sig som rasist till exempel? Men skulle man lyssna på liksom debatten så är det väldigt mycket som ska betraktas som rasism. Och om man då liksom inte är noga med hur man använder begreppen, då finns en stor risk att man låser diskussionen. Utan man måste nog titta på vad begreppen verkligen står för och sen hjälpa eleven att faktiskt tänka själv utifrån begreppen, vad de betyder och utifrån olika principer och utifrån fakta.

HW: Men hur gör man det då samtidigt som man ska värna tredje part som Christer är inne på här och hålla det här öppna samtalet i liv och undersöka det ihop inom ramen för undervisningen?

MP: Ja jag tror såhär att det är väldigt svårt att skydda sig från verkligheten. Och med verkligheten menar jag då att det här som jag var inne på inledningsvis, nämligen att alla åsikter finns. Och för att en åsikts uttryck, visst kan den upplevas som kränkande, men när diskussionen kommer igång så kan man också få en ökad förståelse för varandra. Så som ger uttryck för de här, såna här åsikter de känner sig ofta inte så himla stora själva heller. Så att det är en ganska komplex fråga, men jag tror också att man måste tänka på

vilka forum man väljer. För är det en väldigt, är det liksom en sådan dynamik i klassrummet att den här eleven som uttrycker det här, får igång några andra elever, då vet man att det enda vi skapar genom den här diskussionen just nu det är en ökad polarisering. Så man måste också tänka litegrann på – vad är det för forum jag väljer? För jag har ju en uppgift som lärare och som rektor ska jag säga att jag måste hålla en god relation med allihopa. Så jag måste fortsätta kommunicera oavsett vad jag tycker och vad den andra tycker så måste jag hålla igång det här. För det är det långsiktiga som leder någon vart, det håller jag helt med om.

- AV: Men jag tänker också att det är väldigt olika vilken relation olika lärare har till eleverna. Kanske man skulle våga vara lite ärligare med det på skolor att just det här samtalet med just Kalle eller Eva eller vad hon heter, kanske du Christer ska ta för att du har god relation med eleven, att man inte låtsas som att... för det här är också ett relationsbyggande. Jag ser att påverka elevers värdegrund och inställning till andra människor, det kan inte jag göra om jag inte själv har en god relation till den eleven, att den vågar lita på mig. Så det är lite komplicerat, det är både och. Det är både det här arbetet som ska genomsyra hela tiden, och att ibland kan det vara nödvändigt att det är personer som har en väldigt bra relation till eleverna som arbetar med frågan.
- CS: Sen tänkte jag också, det är väl lite det du nämnde Micke men att man kanske ska diskutera själva åsikten och inte det farliga i att etikettera personen. Istället att man pratar om själva åsikten i sig i relation till värdegrund och mänskliga rättigheter och yttrandefrihet. Vad gör det här med andra människor när jag säger de här sakerna eller de här åsikterna eller vad, att man inte stämplar folk.
- MP: Det kan ju vara så tänker jag att elever vet om litegrann var samtalet kommer att hamna, beroende på olika lärare. Och att man då inte uttrycker åsikter som man kanske skulle ha gjort i korridoren eller i skolgården och sådär. Det kan väl också utgöra en utmaning då.
- AV: Vi har ju sett exempel och jag vet inte riktigt vad som ligger bakom, men vi har sett exempel på där det finns elever som hyser främlingsfientliga åsikter eller homofobi eller andra... eller har andra värderingar som inte riktigt överensstämmer med samhällets värderingar, och där skolor har haft ett alldeles utmärkt värdegrundsarbete, där man har sett kunskap och värdegrundsarbete som en helhet. Och det har varit dagligen, stundligen kontaktytor mellan lärare och elever. Men där eleverna ändå inte under lektionstid tar upp om de har åsikter som strider mot värdegrunden. Och det har blivit ett bekymmer för de eleverna som vi brukar säga lite slarvigt kanske att de är värdegrundsbärare, alltså deras inställning överensstämmer med värdegrunden i samhället. För de menar att det blir, vi vet att den och den eleven sitter här och har helt andra åsikter än vad lärarna tycker är okej, för det är precis som ni säger att det vet eleverna jättevä. Man skulle kunna skanna av en lärarkår med hjälp av eleverna, de vet exakt vad lärarna står för. Och när eleverna inte tar upp det här på under lektionstid så blir det vi säger de här värdegrundsbärarna då

som får föra den diskussionen utanför lektionerna. Och de tycker att det blir väldigt tungt, för de får ju stå för någonting där de verkligen behöver ha stöd av vuxenvärlden. Så om det sen beror på om lärarna bedömer eller något annat, det vågar jag faktiskt inte säga. Men däremot har vi tydligt sett att det här problemet finns. Och då blir det ju en ansvarsförskjutning från de vuxna i skolan till de elever som är bärare av värdegrunden samhället står för, och det tycker jag är djupt problematiskt.

- MP: Jag skulle vilja spinna vidare på det här för jag tycker att uttrycka en åsikt det kan vara en sak, men det är också sättet som den uttrycks på som kan ställa till lite problem i klassrummet. För jag menar en värdegrundsbärare som vi pratar om här, ja de skulle kunna uttrycka den på ett ganska nedsättande sätt faktiskt. Och då ligger det ju faktiskt i strid med värdegrunden på sätt och vis. Jag tror att läraren får en jätteviktigt roll här nämligen att sätta ord på hur uppfattas de här olika uttrycken som sägs i klassrummet? Så den här eleven i exemplet, om det möts med tystnad eller med ilska då kommer läraren behöva förklara varför reaktionen är som den är, och hur det kan uppfattas och varför det tar sig de uttryck det tar. För det där har inte ungdomar riktigt koll på alltså.
- HW: Och upplevelsen då om man tänker att, vi talar litegrann både såhär kapitel sex arbetet mot kränkande behandlingar men också värdegrunden då, då är det väl att just konkretisera tänker jag. Om vi tar värdegrundssidan, alltså det här i påståendet här då kommer man in på att vi måste tillsammans förstå det här med alla människors lika värde eller det kanske är solidaritetsbegreppet kopplat till flyktingströmmar. Men också i kränkningensbegreppet, upplevelsen av kränkningen då som är det som är föremål för arbetet i kapitel sex som en elev upplever att dens värdighet är kränkt. Men att det är ju förstås en grannliga uppgift som skolpersonal, att precis som du säger Micke att tolka det där och sätta ord på det för att värna tredje part som du säger Christer, att synliggöra att här när du uttrycker dig på det här sättet så strider det mot skolans värdegrund därför att, och också så att det kan upplevas som kränkande för elever på den här skolan.
- MP: Jag skulle också vilja säga det om kränkningarna, det gäller ju att det inte blir så att, alltså först kränkt vinner. Utan man måste på något sätt hitta en liten broms i den här känslostormen som finns hos en elev, så att diskussionen kan liksom fortsätta och komma igång.
- HW: Kan det vara så att en elev kan uppleva en kränkning om den här diskussionen som scenariot föreskriver kommer upp i en klassrumssituation, men att läraren som leder diskussionen är tydlig med värdegrunden och att det blir en diskussion i ett öppet samtal. Där den här upplevelsen av kränkningen initialt hos en elev kan vridas till att man ändå – ja jag känner mig fortfarande kränkt men det känns lite bättre för jag märker ju att vi är majoritet här som står upp för skolans värdegrund och att vi har en lärare som ansvarar för att verkligen värna den och tydliggöra den. Eller är det bara en idealtypsamtal eller?

- AV: Fast jag tror att man ska komma ihåg att de här eleverna är kränkta ändå. Det är väl litegrann som när man pratar om nätmobbning, att vi vill gärna att det är någonting som föregår där borta. Med de här eleverna som är utsatta för kränkningar när det gäller främlingsfientlighet det pågår ju hela tiden och då är det ändå en bonus vill jag med en dåres envishet hävda när det kommer upp på lektionstid, därför att då har du möjlighet som vuxen att agera. Och sen tänker jag också att nu pratar vi litegrann om värdegrunden som någonting som vi säger. Ja på slutet av lektionen kanske vi ska knyta ihop säcken och så ska vi säga rätt saker. Men värdegrunden är ju något vi lever, och jag tänker att när lärarna möter eleverna i det här svåra samtalet då är det också hur man möter och hur man för samtalet som är vad vi förmedlar som värdegrund. Och så vill jag bara knyta tillbaka till det här med quick fix att det är klart att man inte fixar det på en lektion, och du har inte bara en lektion på dig, du har en ganska lång tid med de här eleverna. Så lite hur man pratar om det att det kanske inte blir rätt varenda lektion, det viktiga är att det blir rätt så att säga i det långa perspektivet.
- MP: Jag tänker faktiskt såhär om det som sker i klassrummet att inte förutsätta direkt att massa människor därinne kommer att känna sig kränkta. Alltså det, vi skulle nästan kunna vrida det till att använder man värdegrunden på fel sätt då kommer vi kränka människor. Det handlar också om hur det här framförs. Så att jag tror att det är samma som att känna en känsla, en ilska, en avsky, en irritation. Det innebär ju inte automatiskt att man är kränkt. Alltså kränkthetsbegreppet kan också vara såhär, det är en blöt filt på diskussionen. Och utan jag tror att här måste man vara så pass skicklig så man kan läsa av sin klass. Det är klart att varje lärare kommer att missa någon elev någon gång, men att man läser av stämningarna och ansiktsuttryck efteråt, har man märkt att det hettar till på ett sätt som inte kändes bra, då får man försöka ta upp det med de eleverna efteråt och kolla – vad det här okej för dig?
- CS: Det finns ju också på ett sätt kan jag tycka i skolans värdegrund, alltså människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, solidaritet och jämställdhet mellan människor. Där finns det ju inbyggt precis som också i regeringsformen att det finns det här spänningsfältet, friheten där, individens frihet och den här grundlagsskyddande rätten till yttrandefrihet i linje med fri opinionsbildning, men att det finns det här värdena i rätten till också skydd mot kränkande behandling eller regeringsformen som liksom kopplingar till diskrimineringsgrunderna. Det ligger ett inbyggt spänningsfält i demokratin och det här dilemman i vår grundlag, men också i skolans värdegrund som man då som skolpersonal faktiskt behöver hantera tillsammans för att vi tror på att i den här hanteringen så gör vi demokrati, att liksom jobba med det spänningsfältet gör barn och elever bättre rustade sen att ha en aktiv del i demokratin. Att det ligger inbyggt en tro på att det här spänningsfältet faktiskt behövs för en hållbar demokrati.

MP: Ja jag skulle vilja säga att det enda som finns kvar då det är ju på något sätt samtalet och sen vilka ingångsvärden finns i det här samtalet? Ja då finns det det som är värdegrunden som skolan är ålagd att stå för, och sen så finns det, och det här behöver inte vara i konflikt med värdegrunden skulle jag väl säga. Sen finns det fakta, begrepp, åsikter. Det här måste in i samtalet. Det är väl då vi kan närma oss demokrati tänker jag.

AV: Men jag tror också att det är viktigt att man inte bara arbetar reaktivt på det man vet, utan att man är väl medveten om att troligtvis finns de här samhällsproblemen och strömningarna, om det nu är ett problem i vår verksamhet, även om vi inte ser det.

MP: Jag tycker just det här med samhällsproblemen, alltså skolan som spegel av samhället den måste man alltid bära med sig. Så om det är så att det finns svårigheter och problem i samhället, då vet vi att de finns i skolan också. För verkligheten kommer ju ingen undan, men man kan bemöta den och man kan förebygga en del av uttrycken.

HW: Bra, då avslutar vi där. Jag skulle vilja tacka er för att ni ville vara med och prata om de här sakerna i Skolverkets poddradio om arbetet mot främlingsfientlighet och rasism i skolan, tack ska ni ha för att ni kom.

MP: Tack själv.

CS: Tack.

AV: Tack.

[musik]

Tack för att du har lyssnat. På Skolverket.se finns förklaringar till centrala begrepp som används i avsnittet. Samtalet leddes av Hugo Wester, undervisningsråd på Skolverket. Inspelningsår 2015.

[musik]